

A 66. SZONETT FORDÍTÁSÁRÓL

Shakespeare-verseny 2023-2024

III. helyezés

Magyar Shakespeare Bizottság

Készítette:
Szendlay Rozi

Bevezetés

Műfordítást véleményezni mindig nehéz, szerintem függetlenül attól, hogy az ember szakmabeli-e, vagy sem. Egy laikus azt hiszi, nincs is a fordításnál egyszerűbb: ott a szöveg, már meg van írva, csak egy másik nyelvre kell átügyeskedni. Ha olyan, mint az eredeti akkor jó, ha nem, akkor nem. Aztán ne adj' isten, laikusunk tollat (vagy billentyűzetet) ragad, maga próbálkozik meg a műfordítással, és rájön, hogy mennyivel bonyolultabb a helyzet. Pláne ha az ember nem prózára, hanem kötött formára, például szonettfordításra adja a fejét. Az eddig objektívnek hitt szempontok mind összefolynak, kétértelművé válnak újdonsült, és igencsak izzadt homlokú fordítónk előtt: Kövesse az eredetit, de hogy? A formát vagy a tartalmat helyezze előtérbe? Ki dönti el, melyik a fontosabb? Pontról pontra kell az eredetit követni, vagy eszközölhetők bizonyos változtatások? És úgy egyáltalán. Mitől lesz jó egy fordítás?

Ezekkel, és még számtalan ehhez hasonló kérdéssel találja szembe magát, aki műfordításra vetemedik. Szembesül azzal, hogy kérdéseire soha nem fog egyértelmű választ kapni. Ahányan fordítanak, annyiféleképpen gondolkodnak tevékenységükről, és legfeljebb olvasóik, kollégáik visszajelzéseiből találgathatják, jó úton járnak-e. A fordításban nincs etalon, nem létezik egy jó megoldás. Egy szöveget végtelen számú képpen lehet lefordítani, és a fordítások között gyakran egyetlen dolog dönt: az ízlés.

Nincs ez másképp William Shakespeare szonettjeivel sem. A 19. században készült első fordítások óta számos műfordító ültette át őket magyar nyelvre, ki-ki a saját módszere és meggyőződése szerint. Így jöhetett létre az az irodalmárok és kutakodók számára igen kedvező helyzet, ugyanis minden egyes új fordítás új értelmezéssel, jelentésréteggel gazdagította az eredetit. Kortárs olvasóknak különösen érdekes megvizsgálni, hogyan változott a fordítói szemlélet az évtizedek során, melyik fordító mit tartott fontosnak kihangúlyozni, mi az, ami háttérbe szorult. A kortárs olvasó most én leszek, és egy válaszott Shakespeare-szonetten keresztül igyekszem betekintést nyerni a fordítók boszorkánykonyhájába.

Választás

Shakespeare-szonettek között válogatni olyan helyzetet teremt, mintha gyűjtőt szabadítanának be egy régiségboltba: „Ez is kell!” „Az is milyen szép!” áradozik a számtalan lehetőségől tanácsalanná váló „gyűjtő”, aztán megakad a szeme valamin, ami megtöri a bőség zavarát, ami valamiért kitűnik a többi „kacat” közül. Így esett az én választásom is a 66. szonettre:

*Tired with all these, for restful death I cry,
As to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn,
And gilded honour shamefully misplaced,
And maiden virtue rudely strumpeted,
And right perfection wrongfully disgraced,
And strength by limping sway disabled
And art made tongue-tied by authority,*

*And folly, doctor-like, controlling skill,
 And simple truth miscalled simplicity,
 And captive good attending captain ill:
 Tired with all these, from these would I be gone,
 Save that, to die, I leave my love alone.*

Választásom oka el s re talán profánnak hat: A 66. szonett végre nem csak a szerelemről és annak t rgy r l sz l. Mielőtt még minden volt és jelenlegi magyartanárom, valamint az összes szonettkedvel  nekem esne, szeretném megvédeni magam. B r Shakespeare a szonettjeiben a szerelemnek tényleg ezer arcát festi meg, az  n tizenéves fejemnek mégiscsak em sztehet bb,  t rezhet bb, ha másba is kapaszkodhat. A szerelem ebben a szonettben is mozgatorug , de finomabban, mintegy végső érvként van jelen. Nem kevésbé szerelmi vallomás, mint az elhíresült „Az vagy nekem, mint testnek a kenyér...”, mindössze abban más, hogy csak a csattanó után  rezz k, talán a legőszintébb szerelmi vallomást olvastuk.

A szonett ugyanis a világ cs fs g ba, az igazs gtalans g ba, hamiss g ba belefáradt ember panasza, aki menekülne minden hitványság el l, és megnyugvást csak a halálban l t. „...for restful death I cry,” mindent felsorol, amitől romlott a világ, és elismeri, hogy ettől mind elszakadna, egyetlen dolog tartja itt: a szerelmét nem tudja egyedül hagyni. Egyetemes érzés, hogy eleg nk van mindenből, hogy csak a rosszat látjuk a világban, hogy bármerre nézünk, igazságtalansággal találkozunk. Mindeki  t li ezt, és talán senki nem  li  t olyan megrendítő erővel, mint az  n korosztályom, a tizenévesek. Talán azért, mert most szembesülünk ezzel életünkben először, talán azért, mert m g nem tudjuk (vagy nem is akarjuk) elcsitítani a rendszer elleni l zad sunkat, ellenkez s nket. Látjuk, hogy nyerni szinte esélyünk sincs, a részévé válni nem akarunk, mi tart tehát itt minket? Ez a kérdés egy másik  r s témája lesz, de talán segít megérteni a választásom okát.

Gy rly Vilmos-Szász Károly (1878)

A 66. szonett legkorábbi fordítását a Gy rly Vilmos-Szász Károly féle 1878-as kiadásban találtam meg, ami egyben a *Szonettek* el s  teljes magyarra fordítása.

*Fáradt vagyok, s rban v gyn m p benni,
 B nt, látni kold sk p az érdemet,
 Pompával ékes a mibaszna semmi,
 S esküt szög a legt szt bb becsület,
 Szégyenletes hely jut dicső erénynek,
 Sz  z  rtatlans gon gyalázat  g,
 Magas tökély meghajlik durva k nynek,
 S erőt megbénít lomba gyengeség,
 M v szet a kényszer elnémulni készít,
 Egy gy is g az egyszerű igazság,
 Tud s gyanánt bolond korlátoz  sz t,
 Rabb  a jó, s urává lesz a gazság.
 Ez az, mi fáraszt s özöne mind bal tra,
 Csak h vem t ne hagynám itt magára.*

Már-már közhely megemlíteni, hogy a magyar nyelv mennyiben más az angoltól, mégis fontos felhívni rá a figyelmet. Aki úgy dönt, megtartja Shakespeare-sonettek formáját, (ötöd- és hatodfeles jambusokból álló sorok, a rímképlet, stb.), az mindenképpen felad valamennyit a tartalmi pontosságból. A formahűségnek ára van: a magyar szavak hosszabbak, így egy verssorba egyszerűen kevesebb fér. Ha viszont tartalmilag szeretnénk mindent visszaadni, nagy eséllyel lesz a szöveg nyakatekert és természetellenes.

Itt az eredeti szöveg majdnem végig szenvedő szerkezetet használ. Ezzel is kihangsúlyozza a belső értékek alárendeltségét. A legtisztább hitet elárulják (unhappily forsworn), a hatalom megbénítja az erőt (strength by limping sway disabled). A magyar nyelv ledobja magáról ezt az alakot, inkább T/3.-t használ helyette. Szász és Győry úgy oldja meg a problémát, hogy néha az erények, néha az őket megrontó múlandó értékek cselekednek: a becsület esküt szeg, a tökély meghajlik a kénynek, a lomha gyengeség megbénítja az erőt. Talán egy kissé elveszi a monoton tehetetlenség érzését ez a megoldás, de a magyarra hangolt fülünk nem bírna el egymás után ennyi szenvedő szerkezetet.

Egy szembetűnő változtatás van még: Az eredetivel ellentétben nem szerelmét, hanem hívét nem akarja elhagyni a beszélő. A legtöbb ember a „hívem”-ből még így is a szerelemre asszociál, de van talán valami szemérmesség, valami szégyenlős pironkodás abban, hogy Szász és Győry nem akarja kimondani a „szerelmem” szót.

Maga a fordítás nyelvezete a mai befogadónak kissé poros, de még jól érthető. Nem csitítja azonban az olvasóban az igényt, hogy további, modernebb fordítás után kutasson.

Szabó Lőrinc (1948)

Mielőtt rátérnénk a 66. szonett kétségtelenül leghíresebb fordítására, muszáj kitérni Szabó Lőrinc szonettekhez fűződő viszonyára. Ritkaság ugyanis, hogy ilyen mennyiségű szöveget ugyanaz a költő teljes egészében újr fordítson. A második kiadást (1948) már azután készítette, hogy Shakespeare kortársait fordította, ráadásul létezik egy harmadik szövegváltozat (1955), ami további javításokat tartalmaz. Népszerű feltételezés, hogy a fordítót részben mindig a birtoklási vágy ösztönzi fordításra. Szabó Lőrinc tényleg folyamatosan javítgatta fordításait, és róla elmondható, hogy nemcsak fordítóként, költőként is hozzányúlt a szonettekhez. Ezt kívánta a korszellem, és a *Nyugat* fordító hagyománya: a műfordító kezéből modern, szép csengésű versek szülessenek. Szabó Lőrincnél érvényesül igazán a felfogás, mely szerint a fordító nem csupán fordít, saját kézjegyét is a művön hagyja. „Továbbgondolja” az eredeti szöveget, hozzátesz, meg elvesz egy kicsit, a saját képére formálja:

*Fáradt vagyok, ringass el, ó, halál:
Az Érdem itt koldusnak született
És hitvány Semmiségre pompa vár
És árulás sít minden szent hitet*

*És Becsületet rút gyanú aláz
És szűz Erényt a gaz típorni kész
És Tökéletest korcs utód gyaláz
És Érc-erőt ront béna vezetés*

*És Észre láncot doktor Balga vet
És Hatalom előtt néma a Szó
És Egyszerű kap Együgyű nevet
És Rossz-kapitány rabja lett a Jó.*

*Fáradt vagyok; jobb volna sírba mennem:
Meghalnék, csak ne hagynám el szerelmem!*

Már ránézésre is megmondható, hogy itt a költői szabadság uralkodott. Szabó Lőrinc a szonettet három négy, és egy kétsoros egységre osztotta. Szembetűnő lehet még a csupa nagybetű. Becsület, Erény, Jó, Semmiség. Itt már nem pusztán fogalmakról, hanem eszmékről beszélünk. Bár az eredeti szövegben is ilyen alakban szerepelnek (honour, perfection, virtue, skill), kisbetűvel írva mégis sejtjük mögötte az embert. Itt valahogy megrázóbb, amikor a nagybetűs Észre vet láncot doktor Balga, kétségbeejtőbb, hatalmasabb erők munkáját sejteti, hogy a megtestesült Rossz rabja lesz a megtestesült Jó. A halál ugyan nem kap nagybetűt, viszont kerül elé egy „ó”, amivel megszólítottjává válik a könyörgésnek. A beszélő ódaszerű pátosszal szólítja meg a halált, értelmezhetjük az egész szonettet úgy, hogy a halálnak sorolja, mi minden szól amellett, hogy eljőjön érte.

Egyértelmű, hogy ez a fordítás sokmindenben eltér az eredetitől, talán olyan helyen is, ahol a mezei fordító szeme nem tartaná indokoltnak. De Szabó Lőrinc költő is volt, és elgondolkodtató, hogy a leghíresebb szonett-fordítás egyben az is, amely talán a legnagyobb mértékben tér el az eredetitől.

Fazekas Sándor (2023)

A modern fordítást keresünk, nem mehetünk el Fazekas Sándor 2023-ban megjelent kötete mellett. Saját bevallása szerint célja minél közelebb jutni az eredeti szöveghez, még akkor is, ha némiképp a költőiség rovására dolgozik. „Ha Szabó Lőrinc elveit követnénk..., akkor szövegünk lehetne ugyan mai és izgalmas, friss, de nem tükrözné az eredeti milyenségét...”. Hangsúlyozza, hogy a fordítás során a szöveg gyakran veszít többértelműségéből (ami ugyancsak jellemző a Shakespeare-szonettekre), és ilyenkor bőséges lábjegyzettel segíti az olvasót a teljesebb képalkotásban.

*Elég volt, jöjj, pibentető halál;
belátom én: az érdem koldus itt,
és rongy szegény vidám ruhába' jár,
és mehtagadtatott a tiszta hit;
és áldicsőség túl magasra tör,
és meggyalázzuk most a szűz erényt,
és nagyszerűt nyers bánásmód gyötör;
és sánta ront erőt, vezéreként,
és úr előtt a művész csenben ül,
és kontár fogja szaktudás kezét,
és egyszerű igaz megszegyenül,
és jó fogoly szolgál gonosz vezért.
Elég volt meghalnék minél előbb:*

mennék, de nem hagyom magára őt.

Fazekas egy helyen tér el, látványosan az eredetitől: az utolsó sorban nem a szerelmét említi, egyszerűen „ő”-ként hivatkozik rá. Ez rejtélyesebb megfogalmazás, tágabb értelmezésnek ad teret. A lábjegyzet szerint a változtatás mellett szólt a magyarban gyakori e hangzós rím, ami „mekegőssé” teszi a szöveget.

Ez a fordítás nem árul zsákbamacskát, az eredetit híven követő, talán kissé költőietlenebb szöveget ígér, és ezt be is tartja. Lehet, hogy „csökken a költőiség” egy Szabó Lőrínchez, vagy Arany Jánoshoz szokott fülnek, mindenkinek magánügye eldönteni, melyik megközelítés szimpatikusabb számára.

Herczeg Ferenc (2017)

Igazi csemege Herczeg Ferenc 2017-es „fordítása”, ami inkább átírat, mint egyszerű fordítás. Különlegessége, hogy kifejezetten színházi előadáshoz készült. A Temesvári Csiky Gergely Színház *Shakespeare, Sonnet 66* című darabjának végén hangzik el. A darab egy-egy jelenete a szonett egy-egy sorához készült, az előadás elején Szabó Lőrinc fordítása, a végén Herczegé hallható:

*Elegem van, kikészítenek,
Ha korrekt vagy, itt koldusbotra jutsz,
És trendy majmok ugatnak neked,
És hamis minden haver, minden cucc,
És címeres barmok nyernek címeket,
És diáklányok kurvának mennek el,
És mindenből a szar, gagyit vesznek,
És az igazság senkit sem érdekel,
És a művészet az hízelgést jelent,
És egy hülye (ki most már doktor), példakép,
És ki dolgozik, az büdös proli csak,
Az Igaz Hitet követjük (az ördögét)*

*Mégse fogok meghalni, tetvek!
A csajomat nem hagyom nektek!*

Fontos tételmondat fogalmazható meg a fenti műfordítás kapcsán: Számít, milyen elvárásokat támasztunk a szöveg felé. Ha én egy luxusétteremben gyümölcslevest rendelek, és a kihozott leves íze nem hasonlít a nagymamáméhoz, joggal háborodom fel? Nyilván nem, és a helyzetben nem az étterem a hibás. Kihozhatták volna nekem a világ legminőségibb gyümölcslevesét, akkor sem nyerte volna el a tetszésemet, mert én a nagy gyümölcslevesét akartam. A fordítással ugyanez a helyzet. Ha egy szonettet modernítve, teletömve szlenggel, láthatóan polgárpukkasztó céllal beletesznek egy kortárs előadásba, akkor lehet, hogy az a kontextusában tökéletesen működik, a Szabó Lőrinci hangnemet elváró néző mégis csalódottan fogja átkozni az átíratot. És nem neki lesz igaza.

Végszó

Fontos rendezni sorainkat, mielőtt fordítások bírálásához látunk. Mindannyiunkat befolyásol az ízlése, hogy mihez szokott, miben mozog otthonosan, mi az, ami számára idegen. Én, mint szépirodalmon felnevelt Z generációs, közelebb érzem magamhoz Szabó Lőrinc fordításait, minden eltérésükkel, vagy „hibájukkal” együtt, mert ezen a nyelvezeten nőttem fel. A fél életemet színházban töltöttem, valószínűleg ezért is kedvesebb nekem az eredetnél „költőibb” fordítás. Aki az eredeti angolt olvasta, annak lehet, hogy Fazekas Sándor fordítása tetszik majd, aki pedig az szélsőséges, már-már vulgáris modernizáláshoz tud kapcsolódni, az lehet, hogy Herczeg Ferenc átíratát érzi majd magáénak. Az a szép, hogy ezek mind megférnek egymás mellett, egyik sem vesz el a másik értékéből, mind csak színesítik az eredeti 66. szonett jelentésrétegeit. Ez a gyönyörű a műfordításban. Nincs olyan, hogy végleges, mindig jön egy következő, felteszi a sajátját a már meglévők mellé a polcra, és semmit nem kell levetni ahhoz, hogy elférjen.